

หนังสือชุด ประชุมพงสาวดาร

ประเภทของหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ในบรรดาวิธีการวิจัยที่ใช้ในการทำวิจัยนั้น การวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งนักวิจัยทำการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลโดยการใช้อเอกสารต่าง ๆ ที่มีผู้เขียน หรือจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน นับว่าเป็นวิธีวิจัยที่นิยมใช้กันมากในการศึกษาค้นคว้าสังคมศาสตร์ โด่งัก การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ วรรณคดี กฎหมาย รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เป็นต้น (นิคยา พิรานนท์ ๒๕๑๔ : ๓๔๒) สำหรับผู้ที่ศึกษาวิจัยในคานประวัติศาสตร์นั้น ได้อาศัยหลักฐานหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ประกอบการศึกษาและวิจัย หลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น คำนาน ศิลาจารึก พงสาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารทางราชการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ได้มีการจัดแยกไว้เป็น ๓ ประเภท (วิเศษ วิเชียร ๒๕๒๓ : ๒๔) คือ

๑. หลักฐานปฐมภูมิ (Primary Source) คือ บันทึกหรือคำบอกเล่าของผู้พบเห็นเหตุการณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ ประเภทของหลักฐานชนิดนี้มีมากมาย เช่น ศิลาจารึก โบราณสถาน โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์ คำนาน จดหมายเหตุ พงสาวดาร สนธิสัญญา เอกสารทางการทูต เอกสารทางราชการ เป็นต้น

๒. หลักฐานทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ บันทึกหรือเอกสารที่กระทำขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว โดยผู้เขียนเขียนขึ้นจากหลักฐานปฐมภูมิแล้วเสนอออกมาในรูปของหนังสือ บทความหรือรายงานการค้นคว้า รวมทั้งเอกสารประเภทวิทยานิพนธ์ด้วย

๓. หลักฐานตติยภูมิ (Tertiary Source) หมายถึงหลักฐานที่มีการเขียนและเรียบเรียงขึ้นโดยใช้หลักฐานปฐมภูมิและหลักฐานทุติยภูมิเป็นพื้นฐานในการเรียบเรียง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในคานการศึกษาและใช้เป็นเอกสารอ้างอิง เช่น หนังสือแบบเรียน สารานุกรม พจนานุกรม เป็นต้น

นักประวัติศาสตร์โคอัสัยหลักฐานเหล่านี้ในการวินิจฉัยประวัติศาสตร์ แต่หลักฐานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานที่ให้ความจริงดั้งเดิมซึ่งจะเป็นหลักฐานปฐมภูมิ (แถมสุข นูมนนท์ ๒๕๒๐: ๓) ดังนั้น ในการเขียนประวัติศาสตร์จึงมีการใช้หลักฐาน หรือ เอกสารปฐมภูมิเป็นหลักเสมอ เพราะจะช่วยให้สิ่งที่เขียนออกมามีมาตรฐานแห่งความเป็นจริงมากขึ้น หรือมีแนวโน้มว่าใกล้เคียงกับความเป็นจริง (วิเศษ วิเชียร ๒๕๒๓: ๓๐)

หลักฐานเอกสารที่ใช้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของไทยโดยทั่วไป ได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร คำให้การ จกหมายเหตุของชาวไทย และชาวต่างประเทศ สนธิสัญญาทางไมตรี กฎหมาย หนังสือและเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ (มนวิภา ไชยพันธุ์ ๒๕๑๖: ๓๑) เอกสารดังกล่าวมีลักษณะดังต่อไปนี้

จารึก ความหมายเบื้องต้นแรกตามรูปศัพท์ของจารึก หมายถึง "การเขียนรอยลึกเป็นตัวอักษรบนแผ่นศิลา" (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕: ๒๒๕) แต่ในเชิงประวัติศาสตร์แล้ว จารึก คือ เอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชนิดหนึ่ง ซึ่งบันทึกเรื่องราว เหตุการณ์ ความเชื่อ คำสอน พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมลงไว้บนแผ่นศิลา หรือวัสดุอื่นใดที่คงทนถาวร (นาฏวิภา ชลิตานนท์ ๒๕๒๒: ๒๐) ในสมัยโบราณวัสดุที่นำมาใช้ในการจารึกกันมาก คือ แผ่นหิน จึงเรียกกันว่า "ศิลาจารึก" ในประเทศไทยนั้นได้พบจารึกปรากฏในรูปลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น หลักศิลาจารึก จารึกตามปูชนียสถาน ฐานพระพุทธรูป หรือรูปเคารพต่าง ๆ ศิลาหน้า ศพ เหยี่ยว ลานเงินและลานทอง (ทองคำหรือเงินที่แผ่บาง ๆ ในรูปของใบลาน) และเครื่องอุปโภคต่าง ๆ (นิติ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พิชยะ ๒๕๒๕: ๔๑) จารึกต่าง ๆ ที่พบในประเทศไทยมีอยู่เป็นจำนวนมากประมาณกันว่าไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ หลัก แต่ที่ได้นำมาตีพิมพ์เผยแพร่แล้วมีประมาณ ๓๐๐ หลัก (นิติ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พิชยะ ๒๕๒๕: ๔๕) จารึกที่สำคัญมีหลายหลัก เช่น จารึกหลักที่ ๑ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จารึกหลักที่ ๒ ศิลาจารึกวัดศรีชุม จารึกหลักที่ ๓ ศิลาจารึกนครชุม เป็นต้น (นาฏวิภา ชลิตานนท์ ๒๕๒๒: ๒๓)

ตำนาน หมายถึง เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง หรือเรื่องราวที่เล่ากันสืบต่อกันมา โดยมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับ โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือบ้านเมือง (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕: ๓๔๓) จากการศึกษาตำนานไทยซึ่งแปลและตีพิมพ์แล้ว (นาฏวิภา ชลิตานนท์ ๒๕๒๒: ๔๖ - ๑๐๘) ได้สรุปคำจำกัดความของตำนานไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ตำนาน คือ นิทานพื้นบ้าน ซึ่งรวมหมายถึงนิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่น และเทพนิยายเข้าด้วยกัน

๒. ตำนาน คือ งานบันทึกประวัติศาสตร์ศาสนาอันเกิดจากความเชื่อและศรัทธา ความหวังและความกลัวที่จะรักษาระบบความเชื่อ อุดมคติ และสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาไว้

๓. ตำนาน คือ บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ราชวงศ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีต ทั้งเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์

มนวิภา ไชยพันธุ์ (๒๕๑๖: ๓๒) ได้กล่าวถึงลักษณะของตำนานไว้ว่า เป็นเรื่องเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นเรื่องราวของบุคคลสำคัญของชนชาติต่าง ๆ เช่น กษัตริย์ เรื่องการสร้างบ้านเมืองในสมัยโบราณ เรื่องเกี่ยวกับปูชนียวัตถุหรือโบราณสถาน เป็นต้น

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า ตำนาน เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าสืบต่อกันมา เนื้อหาจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เหตุการณ์บ้านเมือง ประวัติการสร้างบ้านเมือง ประวัติโบราณสถานและโบราณวัตถุ รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม ฯลฯ เรื่องที่มีเนื้อหาเป็นลักษณะของตำนาน เช่น ตำนานเมืองสุวรรณโคimbra ตำนานเมืองทรายทอง ตำนานเมืองทวน เป็นต้น

พงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศชาติหรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕: ๕๖๓)

พงศาวดาร มีลักษณะเป็นการรวบรวมข้อมูลให้เรียงต่อกันตามระยะเวลาที่เกิดโดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง เอกสารต่าง ๆ ที่รวบรวมมักเป็นเอกสารดั้งเดิมหรือเป็นผลงานบันทึกร่วมสมัยซึ่งผู้บันทึกอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ผู้บันทึกพงศาวดาร เก็บข้อมูลเหล่านั้นมาเรียบเรียงใหม่ และจะเลือกบันทึกไว้เฉพาะเหตุการณ์ที่ผู้บันทึกเห็นว่าสำคัญตามลำดับปีเรียงกันลงไว้โดยเหตุการณ์ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกัน (นาฏวิภา ชลิตานนท์ ๒๕๒๖: ๒๑๕) หนังสือพงศาวดารของไทย มีลักษณะเป็นหนังสือที่เกิดขึ้นโดยการรวบรวมเรื่องราวจากตำนานและเอกสารสำคัญต่าง ๆ แล้วนำมาประมวลความให้เป็นเรื่องราวเดียวกัน โดยมากเรื่องราวในหนังสือพงศาวดารจะ

เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ของประเทศชาติและพระมหากษัตริย์ในแต่ละสมัย เรื่องราวที่จะสะท้อนถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี ตลอดจนให้ความรู้เกี่ยวกับปฐมนิยัตถุและโบราณสถานที่สำคัญของชาติ (มนวิภา ไชยพันธุ์ ๒๕๑๖: ๓๓) ตัวอย่างพงศาวดารที่สำคัญของไทย เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีพงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครลำปาง ฯลฯ

จดหมายเหตุ หมายถึง หนังสือออกข่าวคราว รายงาน หรือบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เอกสารส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือเอกชน ผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักฐานและเครื่องมือในการปฏิบัติงาน (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕: ๒๑๐)

ในสมัยโบราณ จดหมายเหตุ หมายถึง การจดบันทึกข่าวคราวหรือเหตุการณ์เรื่องหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นในวัน เดือน ปี นั้น การบันทึกจดหมายเหตุของไทยในสมัยโบราณมีการบันทึกไว้โดยบุคคลต่าง ๆ คือ โดยผู้ที่มีหน้าที่บันทึกเหตุการณ์ เรียกว่า "จดหมายเหตุของหลวง" โดยไพร่ เรียกว่า "จดหมายเหตุไพร่" โดยชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทยและได้จดบันทึกเหตุการณ์ที่โคพบเห็นไว้จะเป็น "จดหมายเหตุหรือบันทึกของชาวต่างประเทศ" และเจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองจดเรื่องราวโดยสอบถามจากผู้รู้เห็นหรืออยู่ในเหตุการณ์นั้น ซึ่งเรียกจดหมายเหตุประเภทนี้ว่า "คำให้การ" ดังนั้น การบันทึกจดหมายเหตุส่วนมากจึงเป็นการบันทึกโดยผู้รู้หนังสือและรู้ถุณยามติ ในการบันทึกนั้นผู้บันทึกจะจด วัน เดือน ปี และถุณยามลงก่อน แล้วจึงจดเหตุการณ์ที่เห็นว่าสำคัญลงไว้ (มนวิภา ไชยพันธุ์ ๒๕๑๖: ๔๓) ตัวอย่างจดหมายเหตุที่สำคัญของไทย เช่น จดหมายเหตุหอสาตราคม จดหมายเหตุไพร่ของจมีนกงศิรม์ จดหมายเหตุกองทัพปราบฮ่อ จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เป็นต้น

ปัจจุบันได้มีการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของไทยจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ นับว่าเป็นประโยชน์และสะดวกที่จะใช้ในการศึกษาค้นคว้า และในบรรดาสังพิมพ์ที่ได้จัดพิมพ์นี้ หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร เป็นหนังสือชุดที่สำคัญที่สุด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ ๒๕๑๕: ๔๖) เพราะเป็นที่รวมของเอกสารประเภทพงศาวดาร คำนาน จดหมายเหตุทั้งของไทยและของต่างประเทศ เป็นจำนวนมากที่สุด

(ชาตวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ ๒๕๑๘: ๑๗) เอกสารดังกล่าว
 ในหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร นี้ จัดได้ว่ามีทั้งเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ
 เพราะเนื้อเรื่องมีหลายประเภทรวมกัน คือ มีทั้งที่เป็นต้นฉบับเดิม และที่เป็นการรวบรวม
 เนื้อหาจากเอกสารต่าง ๆ และเรียบเรียงขึ้นใหม่ เรื่องที่จัดได้ว่าเป็นเอกสารปฐมภูมิ
 เช่น เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ จกหมายเหตุหอศาสตราคม
 ฯลฯ สำหรับเรื่องที่เป็นประเภทเอกสารทุติยภูมิ เช่น เรื่อง คำนานการเกษตรทหารของไทย
 เรื่องไทยรบพม่า เป็นต้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พิธิยะ ๒๕๒๕: ๓๕)

ลักษณะและความสำคัญของหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวถึงลักษณะ
 ของหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ไว้ในหน้าคำนำ ของหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕
 ที่จัดพิมพ์ในงานศพ จางวางโท พระยาธรรมาธิราชธัญยาธิบดี (ศุข โชติกเสถียร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐
 ว่า

. . . หนังสือ ประชุมพงศาวดาร เป็นหนังสือเรื่องพงษาวดารเกร็ดต่าง ๆ ซึ่งมี
 แยกย่อยอยู่ที่โน้นบ้าง ที่นี้บ้าง รวบรวมมาพิมพ์ไว้ด้วยกันเพื่อรักษาเรื่อง พงษาวดาร
 นั้น ๆ ไว้ แลให้บรรดาผู้ศึกษาโบราณคดี มีโอกาสพบเห็นสอบสวนไต่สวดดู ไม่มีกำหนด
 ว่าถ้าภาคจะจบ ถ้าเรียบเรียงเป็นสำคัญอย่างไร แลแล้วแต่หอพระสมุดฯ หาเรื่องพงษาวดาร
 มาได้พอจะรวบรวมพิมพ์เป็นภาคใด ถ้ามีผู้ศรัทธาจะสร้างก็พิมพ์ออกเป็นภาคหนึ่ง ๆ เป็น
 ลำดับกันไป . . .

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร นี้ เป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่อง
 พงศาวดาร เกร็ดความรู้ที่สำคัญต่าง ๆ มีทั้งที่เป็นตำนาน พงศาวดาร คำให้การ จกหมายเหตุ
 ต่าง ๆ ที่มีผู้จดและเขียนไว้แต่เดิมอยู่ในสมุดไทยซึ่งหอพระสมุดฯ ราชบัณฑิตยสถานสำหรับพระนครได้
 จัดซื้อและได้รับบริจาค หนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่ได้เก็บรวบรวมไว้ในหอพระสมุดฯ นั้น หาก
 กรมการหอพระสมุดฯ เห็นว่าเป็นหนังสือเรื่องดีหรือเป็นเรื่องแปลกก็ควรรวบรวมจัดพิมพ์ไว้
 เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างแพร่หลายและเป็นการรักษาเรื่องไว้มิให้สูญไป

นอกจากนี้เนื้อหาในแต่ละภาคของหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร มีทั้งที่เป็นเรื่อง
 ของไทยและเรื่องของต่างประเทศ สำหรับเนื้อหาที่เป็นเรื่องของไทยนั้น มีทั้งเรื่องที่มีผู้เขียน

เรียบเรียงขึ้น โดยรวบรวมจากเอกสารทางราชการ และหนังสือเก่าของไทยที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น หอพระสมุด กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น บางเรื่องไม่ปรากฏที่มา และบางเรื่องแปลมาจากเอกสารและจดหมายเหตุภาษาต่างประเทศเฉพาะในส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเทศไทยเท่านั้น เช่น ในภาคที่ ๑๔ เรื่อง "รายงานการค้าขายในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช" ซึ่งแปลมาจากรายงานของ นาย ยอร์ช วัตต์ พ่อค้าชาวอังกฤษ เป็นต้น ส่วนเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับต่างประเทศจะแปลมาจากเอกสารต่างประเทศหลายภาษา เช่น ในภาคที่หนึ่ง เรื่อง "พงศาวดารเขมร" แปลมาจากภาษาเขมร เป็นต้น ในการรวบรวมเนื้อหาของหนังสือชุดประชุมพงศาวดารแต่ละภาคนั้น ได้อาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากแหล่งต่าง ๆ ทั้งของไทยและของต่างประเทศเป็นแหล่งอ้างอิง (เฉลิม มลิลา ๒๕๒๓: ๑๘) ดังนี้

๑. ศิลาจารึก เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งในหนังสือชุดประชุมพงศาวดารนี้ ส่วนมากเป็นศิลาจารึกที่ค้นพบในสมัยรัชกาลที่ ๔ เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย เช่น ในเรื่องจารึกหลักศิลาสุโขทัยที่ ๑ ในภาคที่ ๑ เป็นต้น

๒. ใบลาน เนื้อหาเป็นข้อความที่ลอกจากต้นฉบับเดิมใบลาน เช่น เรื่องพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาก) ในภาคที่ ๔ ซึ่งเป็นคัมภีร์ลานรวม ๑๘ ผูก

๓. สมุดไทย* เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทที่มีการบันทึกไว้เป็นสมุดไทยคำ ซึ่งเขียนด้วยตัวผู้่่นเส้นคินสอขาว เส้นรงค์ เป็นตัวเขียนลายมือเก่า เช่น เรื่องพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ ในภาคที่ ๑ จดหมายเหตุหอศาสตราคม ในภาคที่ ๔ หุตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาคที่ ๒๒ เป็นต้น

* ทำด้วยกระดาษข่อยใช้วิธีพับให้ยาว ๆ พลิกรอยพับไปตามลำดับ บันทึกโดยเขียนด้วยรงคัมบนกระดาษชนิดคำและเขียนด้วยเขม่าบนกระดาษขาว (ประยูร อุลุชาฎะ ๒๕๒๒: ๔๑๔)

๔. คำให้การ เป็นเอกสารที่บันทึกเรื่องราวไว้โดยจดจากคำบอกเล่าของผู้ที่
 ร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นและได้จับบันทึกไว้ เช่น เรื่อง คำให้การขุนโชน
 เรื่องพระพุทธรบาท ในภาคที่ ๙ เป็นต้น

๕. จดหมายเหตุของไทย เป็นเรื่องที่รวบรวมไว้เป็นประเภทจดหมายเหตุ*
 เช่น จดหมายเหตุโทร เป็นต้น ดังเรื่อง จดหมายเหตุโทรของจมีนกงศิลป์ ในภาคที่ ๔
 เป็นต้น

๖. จดหมายเหตุของต่างประเทศ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุที่ชาว
 ต่างประเทศ เช่น บาทหลวงหรือพ่อค้าจับบันทึกเหตุการณ์ที่โคพบเห็นในเมืองไทยสมัยนั้น
 เช่น เรื่อง จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม ในภาคที่ ๓๑ และ
 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
 มหาราช ในภาคที่ ๓๔ เป็นต้น

๗. เอกสารราชการของไทย คือ เอกสารประเภทหนังสือทางราชการ เช่น
 ใบมอก** หมายถึงสั่ง หมายถึงประกาศ สำเนาหนังสือที่โต้ตอบกัน จดหมาย โทรเลข เป็นต้น
 เช่น ในภาคที่ ๒ เรื่อง ตั้งเจ้าพระยามครศรีธรรมราช และเรื่อง กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
 เสด็จไปจักราชการ ณ หัวเมืองลาวพวน ในภาคที่ ๓๔ เป็นต้น

๘. เอกสารราชการของต่างประเทศ เอกสารเหล่านี้เป็นประเภทสำเนาจดหมาย
 หนังสือสัญญา รายงานสำคัญ เป็นต้น ที่ได้มาจากหน่วยราชการของต่างประเทศ เช่น
 กระทรวงการต่างประเทศของประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น ดังเรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้า
 ฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในภาคที่ ๔๐
 เป็นต้น

*หมายความว่าเฉพาะการบันทึกเหตุการณ์ย้อนหลังตาม วัน เดือน ปี

**รายงานของข้าราชการส่วนภูมิภาคหรือข้าหลวงต่างพระเนตร ซึ่งถูกส่งไปกระทำกิจ
 เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งแก่รัฐบาล หรือเจ้านายบางพระองค์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พิชยะ

๕. หนังสือ เช่น พงศาวดารต่าง ๆ ตำนาน ราชกิจจานุเบกษา กฎหมาย
ทำเนียบเก่า เป็นต้น เช่น ในภาคที่ ๑๔ เรื่อง ตำนานการเลิกบ่อนเบี้ยและเลิกทวย
และเรื่อง ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย ในภาคที่ ๒๒ ฯลฯ

๑๐. แผนที่ เป็นแผนที่เกี่ยวกับประเทศไทยที่ใช้ประกอบการเรียบเรียง
ทั้งเรื่อง ตำนานวังเก่าในกรุงเทพฯ ฯ ซึ่งอยู่ในภาคที่ ๒๖ เป็นต้น

๑๑. หนังสือพิมพ์ เป็นการคัดเฉพาะข้อความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศไทยที่
ปรากฏในหนังสือพิมพ์ บางกอกกาเซต จัดพิมพ์โดย นาย ดี บี บร็คเค เนื่อหาดังกล่าว
อยู่ในภาคที่ ๑๒ เรื่อง จกหมายเหตุของหมอมร็คเค

๑๒. การสอบถาม โดยการสอบถามผู้ที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูล
ที่ครบถ้วนขึ้น เช่น เรื่อง ตำนานการเลิกบ่อนเบี้ยและเลิกทวย ในภาคที่ ๑๘ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามมีหลายเรื่องในหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ที่มีใคร่บรรยายละเอียด
ของแหล่งที่มาว่าใครรวบรวมมาจากเอกสารเรื่องใด หรือจากหลักฐานอ้างอิงประเภทใด

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาควังราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวถึงประโยชน์
ที่ได้รับจากหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ซึ่งขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่ม ว่า
(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ ๒๔๖๐: หน้า ๑)

. . . ในเวลาแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้าต้องหยิบหนังสือ ประชุม
พงศาวดาร มาอาศัยสอบสวนอยู่เสมอไมใครขาด จนรู้สึกวหนังสือพวกนี้ซึ่งมีประโยชน์
เสียจริง ๆ ถ้าหากไม่มีหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ใ้ไหนหยิบดูจรวจตราไ้กาย ๆ
การแต่งหนังสือเรื่องโบราณคดีจะซาและลำบากแก่ผู้แต่งอีกมิใช่น้อย . . .

ปัจจุบันในบรรดาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้ศึกษาและวิจัยใช้เป็นหลัก นอกจาก
พระราชพงศาวดาร ราชกิจจานุเบกษา เอกสารทางราชการ ฯลฯ แล้ว หนังสือชุด
ประชุมพงศาวดาร ก็เป็นหนังสือที่ใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา และ
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยเช่นกัน (แถมสุข นุ่มนนท์ ๒๔๖๐: ๑๔) จึงนับได้ว่าหนังสือชุด
ประชุมพงศาวดาร เป็นหนังสือชุดที่ให้ประโยชน์แก่ผู้ที่ทำการศึกษาและค้นคว้าวิจัย
โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทย

ประวัติการจัดพิมพ์หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร

หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร นี้ เริ่มตีพิมพ์ภาคที่หนึ่งเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ในงานพระศพหม่อมเจ้าคนัศวรบุษ ในสมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์* ที่มาและมูลเหตุของการจัดพิมพ์หนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่หนึ่ง เป็นครั้งแรกนี้ สมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๕๖: ๑) ได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำของหนังสือที่พิมพ์ในงานพระศพหม่อมเจ้าคนัศวรบุษ เป็นใจความว่า สมเด็จพะนางเจ้าสว่างวัฒนา* ครั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพะมาตุจฉา มีพระประสงค์ จะพิมพ์หนังสือแจกในงานพระศพหม่อมเจ้าคนัศวรบุษ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาอุปการะมาตลอดจนสิ้นชีวิตกษัย เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงทรงมีรับสั่งให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เลือกลงหาหนังสือซึ่งควรจะพิมพ์ให้เป็นการพระกุศลสาธารณประโยชน์ กรรมการเห็นพร้อมกันว่าในสมัยนั้นมีผู้เอาใจใส่ในการศึกษาโบราณคดี มีพงศาวดาร เป็นต้น ตามพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้ที่ศึกษามีอยู่ ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ หาหนังสือตรวจสอบได้ยาก ทั้งนี้เพราะหนังสือพงศาวดารและตำนานเก่า โดยมากยังมีได้พิมพ์ บางทีที่พอจะหาได้ก็เป็นฉบับที่คลาดเคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษา ดังนั้น ความต้องการหนังสือพงศาวดารและตำนานเก่าที่เป็นฉบับที่ดีจึงมีอยู่แก่ ผู้ศึกษาทั่วไป

* ตันราชสกุล "จักรพันธ์ ๗ อยุธา" พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และเป็นพระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชำระศักดิ์ อายุวัฒนะ ๒๕๑๕: ๒๑๗)

** เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาเปี่ยม และเป็นพระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (ชำระศักดิ์ อายุวัฒนะ ๒๕๑๕: ๒๒๕)

นอกจากนี้หนังสือพงศาวดารและตำนานในภาษาไทยที่พิมพ์แล้วก็มี และที่ยังไม่
 แพร่หลายก็มีหลายเรื่อง บางเรื่องเป็นเรื่องยาวซึ่งควรจะพิมพ์เฉพาะเรื่อง บางเรื่อง
 เป็นเรื่องคี่แต่เรื่องไม่สู้ยาว ควรรวมหลายเรื่องพิมพ์เป็นเล่มเดียวกันได้ ถ้าพิมพ์หนังสือ
 พงศาวดารและตำนานเหล่านี้ให้แพร่หลายได้หมดจะเป็นคุณแก่การศึกษาไม่น้อยทีเดียว
 กรมการจึงได้นำความเห็นดังกล่าวขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระมาตุจฉา พระองค์ทรงดำริ
 เห็นชอบด้วย จึงมีรับสั่งให้พิมพ์หนังสือพงศาวดาร เป็นของประทานแจกในงานพระศพ
 หม่อมเจ้าคนัศวรบุษ กรมการขอพระสมุคเลือกหนังสือได้ ๖ เรื่องและพิมพ์รวมกันเป็น
 เล่มเดียว คือ เรื่องพงศาวดารเหนือ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เรื่องครั้ง
 กรุงสุโขทัยคามศิลาจารึก พงศาวดารเขมร พงศาวดารทमारามัญและพงศาวดารล้านช้าง
 และโค่นับเป็นหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่หนึ่ง การที่ได้ให้ชื่อหนังสือที่ได้รวบรวมพิมพ์
 เล่มนี้ว่า "ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑" นั้น สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๔๔๘: ๑)
 ได้ทรงอธิบายไว้ว่า เพราะเป็นหนังสือพงศาวดารต่าง ๆ รวมกันเป็นเล่มเดียว ซึ่งพิมพ์ขึ้น
 คราวแรก ตำนานและพงศาวดารต่าง ๆ ยังจะรวบรวมพิมพ์ต่อไปได้อีก เมื่อรวบรวมพิมพ์
 ขึ้นทีหลังจะได้เรียกเป็น ภาคที่ ๒ ภาคที่ ๓ ให้เป็นลำดับต่อกันไป

หลังจากนั้นกรมการขอพระสมุควินิจฉัยสำหรับพระนคร ได้คัดเลือกพงศาวดาร
 ตำนานและจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสมุดไทยบ้าง กรมการบางท่านแปลและเรียบเรียง
 ขึ้นใหม่บ้าง รวบรวมจัดพิมพ์เป็นหนังสือประชุมพงศาวดารขึ้นเป็นคราว ๆ ตามที่มีผู้ต้องการ
 เป็นระยะ ๆ ตลอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน (ไซมุกด์ มีสินทะเลเลข ๒๔๒๐: หน้า ค)

อย่างไรก็ตามการจัดพิมพ์หนังสือ ประชุมพงศาวดาร ในระยะแรกเป็นการพิมพ์แจก
 ในงานศพต่าง ๆ โดยขอพระสมุควินิจฉัยสำหรับพระนครเป็นผู้รวบรวมจัดพิมพ์ให้ การพิมพ์
 หนังสือแจกในการกุศลโดยเฉพาะในงานศพนี้ เริ่มมาจากการที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์*

* พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ ทนราชสกุล "สวัสดิกุล ณ อุบลยา" พระราชโอรสใน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารคาหุณ (สว่างศักดิ์ อายุวัฒนะ

ซึ่งทรงอำนวยการหอพุทธศาสนสังคหะ* ไ้ทรงดำริให้จัดทำบัญชีหนังสือและสิ่งของที่ไ้รับ
 มาเก็บรักษาไว้ และไ้เริ่มดำริให้พิมพ์หนังสือเก่าจำหน่ายในการกุศลโดยเริ่มพิมพ์หนังสือ
 เรื่อง สวคมนต์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๔ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป**
 พิมพ์ถวายพระนางเจ้าสุซุมาลมารศรี*** เพื่อช่วยในงานศพเจ้าคุณจอมมารคาสาลี†
 คั้งนั้น เมื่อคนทั้งหลายไ้ทราบความประสงค์ของกรรมการหอพุทธศาสนสังคหะที่ไ้พิมพ์
 หนังสือเก่า จึงมีผู้ศรัทธารับพิมพ์เป็นของแจกในงานศพและงานต่าง ๆ ต่อมาอีกหลายเรื่อง
 (สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๕๕ : ๕๒)

ต่อมาเมื่อมีการรวมหอสมุด ซึ่งแยกเป็น ๓ หอในเวลานั้น คือ หอพระมณฑปธรรม††
 หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ จึงคั้งเป็น "หอพระสมุดสำหรับพระนคร" หรือ
 "หอพระสมุดวชิรญาณ" เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๔๔ (สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
 ๒๔๕๕ : ๒) หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครนอกจากจะรวบรวมหนังสือโบราณอันล้ำค่าแล้ว

*พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ
 คั้ง เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๔๓ เพื่อให้เป็นที่รวบรวมพระไตรปิฎก และหนังสือพุทธศาสนา
 ทุก ๆ ภาษา (สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๕๕ : ๔๓)

**พระองค์เจ้าไชยานุชิต ทนราชสกุล "ชยางกูร ณ อยุธยา" พระราชโอรสใน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารคาเทียง (ชำรงศักดิ์ อายุวัชณะ
 ๒๔๑๕ : ๒๕๓)

***พระองค์เจ้าหญิงสุซุมาลมารศรี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวกับเจ้าคุณจอมมารคาสาลี และทรงเป็นพระราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๙ ไ้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุซุมาลมารศรี
 พระอัครราชเทวี (ชำรงศักดิ์ อายุวัชณะ ๒๔๑๕ : ๓๒๑)

† ฐิคาของสมเด็จพระยาคำรงมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นพระมารดาของ
 สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุซุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี (ชำรงศักดิ์ อายุวัชณะ ๒๔๑๕ : ๒๔๒)

††พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๓๒๖
 เพื่อให้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวงในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (แมนมาส ขวลิขิต ๒๕๐๕ : ๕)

งานที่สำคัญยิ่งก็คือ การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อให้ได้มีหนังสือตีพิมพ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก การที่หอพระสมุดฯ ถือว่า การจัดพิมพ์หนังสือเป็นงานหนึ่งที่มีความสำคัญนั้นก็เพราะกรรมการหอพระสมุดฯ ได้สังเกตเห็นว่า แท้จริงแล้วประโยชน์ที่หอพระสมุดฯ ศึกษาระดับพระนครจะทำให้แก่บ้านเมืองได้ มิใช่แค่รวมหนังสือเก็บไว้เป็นสมบัติของบ้านเมืองอย่างเดียว ถ้าหากสามารถจะตรวจสอบหนังสืออันเป็นเหตุให้เกิดวิชาความรู้พิมพ์ให้แพร่หลายได้จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น เหมือนกับแจกจ่ายสมบัตินั้นไปถึงมหาชนอีกชั้นหนึ่ง กรรมการจึงเห็นเป็นข้อสำคัญมาแต่แรกตั้งหอพระสมุดฯ สำหรับพระนครว่า หอพระสมุดฯ ควรจะเอาเป็นธุระในเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือด้วย (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕ ๒๔๕๕ : ๑๑๐) แม้ในปัจจุบันนี้การพิมพ์หนังสือไทยยังต้องอาศัยต้นฉบับหนังสือโบราณ ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของหอพระสมุดฯ หรือที่หอพระสมุดฯ ใ้จัดให้แก่งขึ้นเป็นส่วนใหญ่ (แมนมาส ขวลิขิต ๒๕๐๕ : ๓๔)

ในการพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ นั้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕ (๒๔๕๕ : ๑๑๑) ได้ทรงอธิบายไว้ว่า มีการจัดพิมพ์เป็น ๓ อย่าง คือ

๑. พิมพ์เป็นของหอพระสมุดฯ โดยเลือกพิมพ์เฉพาะเรื่องที่ได้เห็นควรต้องพิมพ์เพราะมีความสำคัญแต่ไม่มีผู้อื่นรับพิมพ์ เพราะไม่สนใจหรือเกรงจะขายไม่ออก เช่น เรื่องจดหมายเหตุอังกฤษเข้ามาค้าขายครั้งกรุงเก่า เป็นต้น

๒. พิมพ์ให้ผู้อื่นแจก โดยหอพระสมุดฯ จัดหาต้นฉบับให้ผู้อื่น เพื่อพิมพ์แจกในงานกุศลและงานศพตามแบบที่เคยทำครั้งหอพุทธศาสนาสังคหะ วิธีนี้ได้ผลดีเพราะมีผู้นิยมพิมพ์หนังสือแจกเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ เป็นเหตุให้มีหนังสือตีพิมพ์แพร่หลายเป็นจำนวนมาก

๓. อนุญาตให้พิมพ์จำหน่าย โดยมีเงื่อนไขว่าผู้พิมพ์ต้องขายในราคาที่หอพระสมุดฯ กำหนดให้และอนุญาตให้พิมพ์ครั้งเดียว ถ้าจะพิมพ์อีกต้องขออนุญาตใหม่และผู้พิมพ์จำหน่ายต้องให้หนังสือเป็นภาคหอพระสมุดฯ ร้อยละ ๒๐ ของจำนวนหนังสือที่พิมพ์

ทั้งนี้ หอพระสมุดฯ ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกหนังสือสำหรับพิมพ์ ดังนี้

๑. เลือกแต่เรื่องที่เป็นแก่นสารในทางวิชาความรู้เท่านั้น จะไม่พิมพ์หนังสือที่มีผู้นิยมอ่านหรือชอบซื้อ เช่น เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่พิมพ์ขายกันอย่างแพร่หลาย

๒. ฉบับซึ่งจะพิมพ์ต้องได้รับการตรวจชำระจนเห็นว่าถูกต้อง หรือถ้ามีการคลาดเคลื่อนก็ตองน้อยที่สุด

๓. พนักงานหอพระสมุด ฯ ต้องตรวจใบพิมพ์ (ปรูฟ) แล้ว ถึง ๓ ครั้งจึงจะพิมพ์ได้

สำหรับการจัดพิมพ์เฉพาะที่เป็นการจัดพิมพ์หนังสือให้ผู้อื่นแจกนั้น เป็นของแจกในการกุศลเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นวิธีที่มีขึ้นตั้งแต่ครั้งหอพุทธศาสนาสังคหะตั้งกล่ามาแล้ว เมื่อทำต่อมาในหอพระสมุดสำหรับพระนคร จึงเป็นประโยชน์กว่าการจัดพิมพ์ด้วยวิธีอื่นทั้งสิ้น ด้วยมีผู้ศรัทธาพิมพ์หนังสือแจกในการกุศลกันมากและมากขึ้นทุกที ซึ่งถึงแม้จะเป็นการหนักแรงกรรมการและพนักงานหอพระสมุด ฯ ที่ต้องแต่งและตรวจหนังสือที่พิมพ์ในจำพวกนี้ก็เห็นว่าเป็นสาธารณประโยชน์ด้วยเป็นเหตุให้มีหนังสือเรื่องคติพิมพ์แพร่หลายไค้มาก ดังนั้น กรรมการจึงถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะรับพิมพ์หนังสือให้ผู้ศรัทธาแจกในการกุศลทุกรายไป ไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้ามีผู้มาแจ้งความประสงค์แล้วก็รับเป็นธุระให้ทุกราย หนังสือที่พิมพ์เป็นของแจกในการกุศลต่างกันโดยลักษณะการ เป็น ๒ อย่าง คือ พิมพ์เนื่องด้วยการมงคล และพิมพ์เนื่องในการศศ ซึ่งทุกวันนี้ยังมีการพิมพ์หนังสือแจกในงานศพมากกว่าแจกในงานมงคล

หนังสือต่าง ๆ ซึ่งหอพระสมุด ฯ พิมพ์ตั้งแต่ตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครมามีหลายเรื่อง แต่สำหรับหนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ได้เริ่มพิมพ์ครั้งแรกภาคหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เนื่องในงานพระศพของหม่อมเจ้าคนัวยวรบุษย์ ต่อมาก็ได้พิมพ์ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒ และภาคที่ ๓ ในงานศพของหักทอง ราชนิกูล และหม่อมเจ้าอรชร ตามลำดับ และนับแต่นั้นมาก็ได้มีผู้ขออนุญาตจัดพิมพ์ ประชุมพงศาวดาร ในภาคต่าง ๆ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานศพหลายครั้ง รวมทั้งแจกในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานทำบุญอายุ เป็นต้น นอกจากนี้โรงพิมพ์ยังขออนุญาตนำไปพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่ด้วย* และโดยเฉพาะการจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกในงานศพนั้น นับว่าเป็นการเผยแพร่ที่กว้างขวางและให้ประโยชน์อย่างยิ่งในทางวิชาการสำหรับผู้ศึกษาค้นคว้าในด้านประวัติศาสตร์และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี ปัจจุบันลิขสิทธิ์ในการจัดพิมพ์

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ข. , หน้า ๑๐๒

หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร เป็นของกรมศิลปากร ซึ่งกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เป็นผู้ดำเนินการในกรณีที่มีผู้ขออนุญาตเพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดดังกล่าว*

ปัจจุบันมีสำนักพิมพ์และหน่วยงานบางแห่งรวบรวม ประชุมพงศาวดาร แต่ละภาค จัดพิมพ์ไว้ด้วยกันเป็นชุดเพื่อมิให้กระจัดกระจาย เช่น สำนักพิมพ์ก้าวหน้าและองค์การค้ำของคุรุสภา สำนักพิมพ์ก้าวหน้าได้รวบรวมพิมพ์ตั้งแต่ภาคที่ ๑ จนถึงภาคที่ ๒๐ เท่านั้น เป็นจำนวนหนังสือทั้งหมด ๑๓ เล่ม โดยเริ่มพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๑๔ ส่วนองค์การค้ำของคุรุสภาได้จัดพิมพ์ตั้งแต่ ภาคที่ ๑ ถึงภาคที่ ๔๐ เริ่มพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๑๓ เป็นหนังสือจำนวน ๕๐ เล่ม นับได้ว่าเป็นการรวบรวมจัดพิมพ์หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ที่สมบูรณ์ที่สุดในขณะนี้ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภาได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือประชุมพงศาวดาร นี้ เป็นหนังสือดีและพิมพ์มาแล้วเป็นเวลานานทำให้กระจัดกระจายหาอ่านได้ยากในยามต้องการ ทั้งหาผู้ที่ลงทุนพิมพ์รวมเป็นชุดได้ยาก ดังนั้นองค์การค้ำของคุรุสภาจึงได้จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ขึ้นโดยพิมพ์ตามขนาดหนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา (ขนาด ๑๓ x ๑๘ ซม.) ซึ่งมีความหนาประมาณเล่มละ ๒๐ - ๒๕ ยก แต่ ประชุมพงศาวดารชุดเดิมมีขนาดไม่เท่ากัน หนาบาง บางบาง ฉะนั้น ประชุมพงศาวดาร ของคุรุสภาเล่มหนึ่ง ๆ อาจรวมเรื่องใน ประชุมพงศาวดาร เล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่ง ๆ ฉบับเดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่มตามขนาดหนังสือของคุรุสภาก็ได้ ดังนั้น หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ฉบับของคุรุสภาแต่ละเล่มจะบอกไว้เลยว่า เป็น ประชุมพงศาวดาร ฉบับเดิมภาคที่เท่าใด** (ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑, ๒๕๒๕: หน้าคำนำ)

ปัจจุบันได้มีการจัดพิมพ์ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑ เรื่อง "จดหมายเหตุเรื่องการจลาจล เมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช" เพื่อพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.ทองเถา ทองแถม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ แต่ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๑ นี้ องค์การค้ำของคุรุสภายังไม่ได้จัดพิมพ์รวมเข้าในชุด ประชุมพงศาวดาร เช่นที่ได้จัดพิมพ์มาแล้ว

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ก., หน้า ๕๓

** ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ค., หน้า ๑๑๔

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหนังสือ ประชุมพงสาวดาร นี้ แม้จะเริ่มพิมพ์ครั้งแรกมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีผู้สนใจและขอจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะเพื่อแจกในงานศพอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะคุณค่าของเนื้อหาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า เป็นอย่างมากนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาค้นคว้าในค่านประวัติศาสตร์และความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในราชสำนัก เช่น พระราชพิธีและประเพณีในราชสำนักที่เคยมีมาในอดีต รวมทั้งสถานที่สำคัญในอดีต เช่น วังเจ้านายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวเหล่านั้นนับวันจะมีแต่สูญหายไป ดังนั้น หนังสือชุด ประชุมพงสาวดาร จึงเป็นหนังสือชุดที่มีคุณค่ามาก และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย จึงได้รับการพิมพ์เผยแพร่อีกหลายครั้ง

หากจะพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาของการจัดทำหนังสือชุดในประเทศไทยแล้วพบว่า หนังสือชุด ประชุมพงสาวดาร นี้ เป็นหนังสือชุด ชุดแรกที่ได้จัดพิมพ์ขึ้น (กรมศิลปากร ๒๕๐๖: คำนำ) ต่อมาสำนักพิมพ์ก้าวหน้าและองค์การคำของคุรุสภา ได้รวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นโดยออกแบบในรูปแบบเล่มใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ และจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันในบรรดาวัสดุตีพิมพ์นั้นหนังสือชุด (Series) เป็นทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน เพราะเป็นสิ่งพิมพ์ที่ผู้อ่านสังเกตเห็นแล้วว่าจะช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจไปสู่หนังสือเล่มอื่น ๆ ในชุดเดียวกันมากกว่าหนังสืออื่น เนื่องจากหนังสือชุดนั้นมีกำหนดออกต่อเนื่องกัน (สุทธิ บรรจงเทียม ๒๕๒๙: ๑)

สำหรับ คำว่า "หนังสือชุด" ตรงกับคำภาษาอังกฤษ ว่า "Series" อัมพร ทีชะระ (๒๕๒๔: ๑๒๑) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นหนังสือที่ออกมาตามลำดับต่อเนื่องกันมีเนื้อเรื่องในหัวข้อวิชาเดียวกันหรือวิชาที่เกี่ยวข้องกัน โดยใช้ชื่อหนังสือชุดแจ้งไว้ที่หน้าปกใน ใบรองปกหรือที่ปกนอก ตามความนิยมมักจัดพิมพ์รูปเล่มออกมาในแบบเดียวกัน มีเลขลำดับให้แก่เล่มหรือบางครั้งมีเลขลำดับของหนังสือชุดด้วย

Sinkankas (๑๙๖๔: ๒๔, อ้างถึงใน สุทธิ บรรจงเทียม ๒๕๒๙: ๑๔ - ๑๖) ได้กล่าวถึงลักษณะพิเศษของหนังสือชุดไว้ ๓ ประการ คือ

๑. มีชื่อหนังสือชุด (Series title) ซึ่งถือเป็นชื่อเรื่องรวม (Collective title) ปรากฏอยู่ที่หน้าปกในใบรองปกหรือปกนอกของหนังสือทุกเล่มหรือเกือบทุกเล่มในชุดนั้น
๒. หนังสือแต่ละเล่มในชุดจะพิมพ์แยกจากกัน
๓. หนังสือแต่ละเล่มในชุดจะพิมพ์ออกมาต่อเนื่องกัน

๔. โดยทั่วไปหนังสือแต่ละเล่มในชุดจะมีรูปแบบการจัดพิมพ์เหมือนกัน
๕. หนังสือแต่ละเล่มในชุด มักจะมีความสัมพันธ์กันโดยเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกัน
ไม่มากนัก
๖. โดยปกติหนังสือแต่ละเล่มในชุดจะจัดพิมพ์หรือจัดทำโดยสำนักพิมพ์หรือนิติบุคคล
เดียวกัน
๗. หนังสือชุดส่วนมากจะกำหนดลำดับเล่มไว้ ซึ่งปกติดจะกำหนดเป็นหมายเลขสำหรับ
หนังสือแต่ละเล่ม

หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร นี้ หากจะจัดประเภทตามทีอีเลียโนรา เอ แบร์
(Eleanora A. Baer) และหอสมุดรัฐสภาอเมริกัน (Sinkankas ๑๙๖๘: ๒๕๕ - ๒๗๐
อ้างถึงใน สุทธิ บรรจงแท้ ๒๕๒๙: ๑๖ - ๒๐) ได้แบ่งหนังสือชุด ตามเนื้อหาของหนังสือ
ผู้จัดพิมพ์ แห่่งกำเนิด และผู้อ่าน ออกเป็น ๔ ประเภท นั้น สามารถจัดไว้ได้ในประเภท
หนังสือชุดของสำนักพิมพ์ที่มีขอบเขตแคบ (Publisher's series, narrow scope)
หนังสือชุดประเภทนี้เนื้อหาของเรื่องจะเกี่ยวข้องกับวิชาการในวงกว้างแต่เจาะลึกในรายละเอียด
เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หนังสือชุด ชุดแรก คือ หนังสือชุด ประชุมพงศาวดาร ซึ่งจัด
พิมพ์ครั้งแรก เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๙ ต่อมาองค์การฯ ของคุรุสภาได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่
พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๑๓ และเป็นชุดที่สมบูรณ์ที่สุดในขณะนี้ นั้น มีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาในด้าน
การจัดพิมพ์หนังสือชุดเรื่องอื่น ๆ ออกมาตามลำดับ ทำให้สิ่งพิมพ์ที่เป็นหนังสือชุดแพร่หลาย
ออกไปเป็นอันมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย